

नेवा: राष्ट्र धैगुया दसि - नेवा: संस्कृति

डा.वज्रमणि वज्राचार्य^१

मूति

नेपा:गालय् मल्लतय्गु शासन १२ औं शदीनिसें शुरु जुल । थुपिं मल्लतय्गु शासन दुने दक्षिणपाखें १५ औं शदी वःपिं स्थितिमल्लं नेपा:गालय् शासन या:गु इलय् थःपिं नं थनया भाषा व संस्कृति नाला: नेवा: जुजु जुल । दक्षिण भारतय् ब्वलनाच्चंगु हिन्दू वर्णाश्रम व्यवस्था लागु यात । वयाँलिपा १८ औं शदी गोर्खाया जुजु पृथ्वीनारायण शाहं नेपा:गा:या मल्ल जुजुपिन्त त्याका: नेपालमण्डल विस्तार याय्धुंका: नेपालमण्डलया बासिन्दा नेवा:तय् नेवा: समुदायया रुपय् स्वय्गु यात । थौं वया: नेवा: राष्ट्रपाखें क्वहाँ वया: समुदाय जुल । समुदायपाखें क्वहाँवया: छगू हे नश्ल थें च्वंक जातय् लिक्कुंका: व्यवहार यात । जाति दुने नं उपजाति दय्का: वर्ण व्यवस्था लागु जुल । थीत्य: मत्य:कथं विभक्त जुल । नेवा: खँव:या अर्थ संकुचन छाया, गुकथं जुल ? जातीय छुवाछुटया भावना गुकथं ब्वलन ? थ्व च्वसुया तातुना धैगु नेवा: राष्ट्र ख:, नेवा: दुने जात उपजात, छुवाछुटकथं ब्वलनाच्चंगु जातीय भेदभाव ब्राम्हणवादीतय्गु प्रभावय् लाना: ब्वलंगु ख: धैगु सांस्कृतिक अभ्यासपाखें क्यनेगु ख: । थुगु च्वसुपाखें नेवा: जात उपजातय् ब्वलनाच्चंगु थीत्य: थीमत्य:या भेदभाव चिलावनी । थुकिया लागि सेकेण्डरी व प्रारम्भिक स्रोत छ्यलात:गु दु । प्रारम्भिक स्रोतया रुपय् सांस्कृतिक अभ्यासय् स्वा:पिनाप सहलह याना: स्रोत मुंकेगु ज्या जूगु दु । लुयाव:गु स्रोतयात सांस्कृतिक संरचना सिद्धान्तकथं विश्लेषण यानात:गु दु । थुगु विश्लेषणपाखें ब्राम्हणतय्गु प्रभाव लाय्न्त्य:तक नेवा:दुने जात ब्वथलेगु व छुवाटछुटया भावना मदु । नेवा: छुं नं समुदाय व जात मखुसे राष्ट्रया पर्याय ख: धैगु स्पष्ट जुइ ।

मूखँव: नेवा:, ब्राम्हणवाद, नश्ल, कौल, पि ध्यने, जोगीचक्र ।

महसीका

थौंकन्हय् नेपाल देय्पा बासिन्दायात नेपाली धाइ । नेपालमण्डलय् गोर्खाया जुजु पृथ्वीनारायण शाहं त्याकेन्त्य: नेपालमण्डलया बासिन्दायात नेवा: व नेपालमण्डलयात नेपाल धाइगु ख: । थानकोट क्वहाँ वनेधुनेवं हे गुँया पिनेच्चपिन्सं उपत्यका दुहाँ वय् नेपा: वनेगु धाइगु ख: । नेपा:या बासिन्दायात नेवा: धाइगु ख: । नेवा: नेपाल देया बासिन्दाया पर्याय खँव: ख: । प्राचीन ईयात स्वय्गु ख:सा मंगोलमूलया किराँती, आर्यमूलया शाक्य, कोली, लिच्छवि, ठकुरी व मल्ल नं नेवा: जुल । बिहारपाखें वःपिं धोबी, काश्मीर वःपिं मुसलमान नं नेवा: जुल । थीथी इलय् नेपा:गा: दुने दुहाँवःपिं फुक्क हे नेवा: जुल । नेवा:धका: महसीकेगु छुं दुसा व भाषा

१. नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, Email: bbajramuni@gmail.com

खः (मल्ल, सन् २००२, पृ. ११) । नेवाः तयूत म्हसीकेगु आधार धैगु भाषा व संस्कृति खः । नेवाः त जातीय व वर्णव्यवस्थाया पुचः मखुसे सांस्कृतिक व भाषिक पुचः खः (वज्राचार्य, विसं. २०७९, पृ. ११) ।

नेपाःया इतिहासकथं लिच्छवि ईया टिष्टुंगया अभिलेखय् संस्कृतभासं नेपालेभ्यः खँवः वयाच्वंगु दु । थुकिया अर्थ नेपालय् च्वपिनिगु लागि धाःगु खः । थुकिं नं नेपालय् च्वपिन्त नेपाल हे धाङ्गु खः धैगु सीदु । वहे नेपाल खँवःया दथुया प आखः व य् हिलाः नेवाल जुल । नेवालया ल लोप जुयाः उकिया थासय् विसर्ग च्वनाः नेवाः जूगु खः । नेपाल खँवः संस्कृतिकरण यायन्त्यः थुगु थाय्या नां डे हे पा खः । कमलप्रकाश मल्लया धापूकथं डे हे पा नेपाल जुयाः नेवाल, नेवार, नेवाः जूगु खः (मल्ल, विसं. २०३७, पृ. ११) । लिपा लिच्छवितय्सं शासन याय्धुंकाः राज्यया भाषाकथं संस्कृत भाषा छ्यलीगु खँ उगु ईया अभिलेखपाखें सीदु, तर अभिलेखय् संस्कृत मखुगु खँवः त नं दु । उकियात कमलप्रकाश मल्लं अर्धमागधी वा स्थानीय बासिन्दाया भाय् खः धाःगु दु । उगु ईया संस्कृत मखुगु खँवः थौकन्हय्या नेवाः खँवःया सः नाप ज्वःलाःगुलिं उगु इलय् स्थानीय बासिन्दा नेवाः खः धैगु सीदु । न्हापां च्वनाच्वपिं नेपाःया बासिन्दा दुगु थासय् बैशालीया लिच्छवि च्वं वल । वयालिपा किराँतीतयूत बुकाः लिच्छवितय्सं शासन याःगु खः । लिच्छवितय्सं शासन याःगु ईतक नं गनं नेवाः धैगु न्ह्यथनातःगु मदु । थुगु थाय्यात नेपाल नामं म्हसीकेन्ह्यः किरात प्रदेश, हिमवत प्रदेश धाङ्गु खः । बौद्ध पाली ग्रन्थय् हिमवत प्रदेश धकाः न्ह्यथनातःगु दु (श्रेष्ठ, सन् २००२, पृ. २०) । व धुंकाः नेपाल खँवः महाभारत, कौटिल्यया अर्थशास्त्र, हिन्दू पुराण, बौद्ध वाङ्मय, जैन ग्रन्थय् न्ह्यथनातःगु खः सां उच्चःगु साहित्य च्वःगु ई क्वःछी मफुगुलिं दकले न्हापां ऐतिहासिकरूपं खनेदुगु इलाहवादया प्रयाग अभिलेखय् च्वयातःगुयात कयातःगु दु । व धुंकाः नेपाःगाः दुने ईसं ६४० या यङ्गालहिटीया भीमार्जुनदेव व विष्णुगुप्तया अभिलेखय् श्रीजिष्णु गुप्त कुशली भविष्यतो नेपाल भूभुजो... (वज्राचार्य, विसं. २०५३, पृ. ४४२) धकाः च्वयातःगु दु । थ्वसिबे नं न्ह्यः वसन्तदेवया ईसं. ५१२ व अंशुवर्माया ६०७या अभिलेखय् स्वस्ती नेपालेभ्यः धकाः सम्प्रदानकारक बहुवचनय् च्वयातःगु दु । थ्वकथं नेपाल नां दुपिं जाति खुगूगु न्हय्गूगु शदी टिष्टुड उपत्यकाय् बसोबास यानाच्वंगु दु (मल्ल, विसं. २०३७, पृ. १, २, ६) । थुगु अभिलेखपाखें उगु इलय् नेवाः तयूत नेपालया नामं संबोधन याङ्गु धैगु सीदु । यक्व लिपा रामशाहया पालय् नेपालं गोर्खाय् वनाः ब्यापार याःवपिन्त दकलेन्हापां नेवाः धैगु सम्बोधन याःगु सीदु । प्रतापमल्लया पालय् कपुचीन पादरीपिन्सं नेपाःयात चिठी च्वःगु इलय् नेपाःगाःया मनूतयूत नेवार धकाः संबोधन याःगु खः । नेवाः नेपाः देय्या बासिन्दा मखुसे लिपा पिने वयाः च्वं वःपिं धैगुकथं नं विद्वानपिन्सं तर्क बीगु याः । गुलिसिनं न्यार्वापाखें, गुलिसिनं नीपपाखें व गुलिसिनं नायरपाखें नेवाः जूवंगु तर्क न्ह्यब्वःगु खनेदु ।

भारतया डेक्कनया कर्णाटक जुजु नान्यदेवया नेतृत्वय् छुं मनूत नेपाः वल । इमिगु जन्मस्थल नायर खः । भारतया पुलांगु भूगोलकथं नायरया नां न्ह्यथनातःगु मदु । पुलांगु परम्पराकथं मालावरया सिथय् नायर वा नैर धैगु देय् दु । पूर्णतः हिन्दू सभ्यता दुगु उगु थाय् नैर वा नायरनाप नेवाः खँवः ज्वःलाःगुलिं नेवाः तयूगु पूर्खा वा वंशजभूमि खः ला धैगु बिचाः तल । ख्वाः, चालचलन व भाषायात बिचाः याय्बले नेवाः तयूगु उद्गम उतरपाखे जूगु खनेदु (लेभी, सन् २००५, पृ. १३९) । नेवाः धैगु तामाङ्ग, गुरुङ्ग जाति थें अथवा थौयागु अवस्थाया नेवाः थें छुं छगू जाति विशेषया जक मखुसे थीथी जातितयूगु वृहत्तर रूप खः । थ्व चीन-भोट भाषा परिवारान्तर्गत

हिमाली शाखा दुने लाः । उकिं नेवाः अबले छुं छगू जाति विशेष मजुसे छगू राष्ट्रया रूपय् ब्यवहार जुइगु खः (वज्राचार्य, नेसं. १११८, पृ. १७) । नेवाः राष्ट्र खसेलि छुं नं कथंया भेदभाव, छुवाछुट दैमखु । प्राचीन इलय् उतरपाखें व दक्षिणपाखें मनूत वयाः नेपालय् च्वं वल । दक्षिणपाखेया बौद्ध व ब्राम्हण धर्मया प्रभावय् लानाः नेपाःगालय् निथीकथंया नेवाःत खनेदत । नेपालय् लिच्छवी शासन दुने भारतय् थें सनातनी हिन्दू वर्णाश्रम धर्मया थासय् बौद्ध धर्मया प्रभाव लानाच्चंगु खः । थ्वयालिपा लिच्छवि शासनया पतन जुयाः ठकुरी वंशतय्गु शासन शुरु जूबले भारतया वर्ण ब्यवस्थावादी हिन्दूतय्सं बौद्धतय्त हिन्दू वर्णब्यवस्थाय् यंकेगु कुतः यानाच्चंसां पूर्ण रूपं सफल मजुल । शंखराचार्य वयन्त्यःतक नेपाःगालय् हिन्दूतय्गु अवस्था बांलाःमजू । हिन्दूतय् प्यंगू वर्णया मनूत बौद्धधर्मय् दुहाँ वयाच्चंगु खनेदु । जब शंखराचार्य नेपाः वल । विहारय् च्वनीपिं भिक्षुभिक्षुणी व उपासकउपासिकापिन्त गृहस्थी जीवन हनेत प्रेरित यात । भिक्षु व भिक्षुणी दथुइ इहिपाः यानाबिल । करं खः वा रहर् बौद्ध भिक्षुभिक्षुणीपिं गृहस्थी जीवन हनाः शैवधर्म हनेगुली आकर्षित जुल । गृहस्थी जीवन हनेधुंकाः छुं नं छुं ज्या याय्माःगु जुसेलि न्हूगु सामाजिक जीवन हनेमाःगु जुल । ज्या याय्त प्रतिस्पर्धा जुल । वर्णपाखें जातय् क्वहाँवल । छु ज्या खः व हेकथंया जात जुल । लिपावनाः पेशा बुलुहुं खास वर्ग वा जातया एकाधिकार जुल । गृहस्थी बौद्ध समाजय् नं पेशाया आधारय् जातया जन्म जुल । छथी ब्राम्हणतय्सं नेतृत्व याःगु कट्टर जातीप्रथाकथं पिनेया जातनाप इहिपाः मयाइपिं, थीत्यः मत्यलय् विस्वास याइपिं, नय्गुली बारेयाइपिं दु । मेगु थ्वः धैगु धर्म हनी मखुपिं, जातपातया मामलाय् सैद्धान्तिकरूपं वास्ता मयाइपिं खः । नेपाःया समाजय् ब्राम्हण संगठन दुनेया धार्मिक व सैनिक लागाया विशिष्ट वर्गया ब्राम्हण व क्षेत्रीत लाः । च्वय्या समाजया देखासिखि याइगु थनया मनूतय्गु स्वभाव दुगुलिं मेपिन्सं नं नक्कल यात । उकिं ब्राम्हणतय्गु वर्ग तःधं जुजुं वन । बौद्धतय्गु वर्ग नं बुलुहुं ब्राम्हण धर्म दुने लिकुनावन । अन्धकार युग फःपुलाः मल्ल शासन शुरु जुल । थुगु इलय् नं पूर्व व पश्चिमपाखें आक्रमण जुयाच्चनीगुलिं मल्ल जुजुपिन्सं सनातन हिन्दू धर्मय् बिचाः याय् मलाः । थ्व हे भूवलय् पूर्वपाखें सन् १३२४ य् हरिसिंहदेव वल । वयालिपा मैथलीया जयस्थिति मल्ल वल । उगु हे इलय् न्याम्ह ब्राम्हणपिं हयाः सामाजिक सुधारया ज्या यात (बुढाथोकि, विसं. २०३९, पृ. क,ख,ग) । गुकिं यानाः नेवाः दुने सनातन हिन्दू वर्ण ब्यवस्था तःजिक लागु जुल । थीत्यः मत्यः, थथ्याःक्वथ्याःया भावना ब्वलन । जातपातया चलन बल्लाना वन । ब्राम्हण धर्मया नियमत लागू याइपिं हिन्दू जुजु खनेदत । हरिसिंहदेव थःनाप मेगु न्हय्गू जात ब्राम्हण, भदेल, आचार्य, जैसी, वैद्य, रजक व खड्गी ब्वनाहःगु खः । थःत माःपिं हिन्दू सामाजिक ब्यवस्थाया लागि माःपिं कट्टर हिन्दू पुरोहितनिसं कसाइँतक ब्वनाहःगुलिं नेपाःगालय् जातभात छुवाछुटया ब्यवस्था लागू याय्त अःपुगु जुल । थ्व धुंकाः जयस्थिति मल्लं न्याम्ह ब्राम्हण मिथिलां हयाः नेपाः देया सामाजिक सुधारया नामय् मनुस्मृतिया लिधँसाय् मानव न्यायशास्त्र च्वकेगु ज्या जुल । थ्व धैगु हिन्दू धर्मया आधारय् विकास जूगु मनुस्मृतिया लिधँसाय् नेवाः समाजयात लिक्केगु जुल । छुं नं बैवाहिक ज्यानापं संस्कार व संस्कृती जातकथंजक ब्वति काय् दैगु नियम दय्कल । गुकिं यानाः नेवाःतय् दुने जातभात छुवाछुतया अवस्था सृजना जुल । थुकिं हिन्दूवादीतय्गु प्रभावया कारणं नेवाः दुने छुवाछुटया भेदभावनापं प्यंगू वर्णया प्रभाव लाः वंगु खः ।

समस्या

नेवा: जात मखु नेवा: राष्ट्र ख: । यदि नेवा: नेपा:या बासिन्दा ख:सा नेवा: दुने जातभात छुवाछुत धैगु भावना गुकथं वल ? नेवा: दुने थीत्य:मत्य:, च्वयूया वर्ग, क्वयूया वर्ग, ल: चले जूपिमजूपिं धैगु भेदभाव गुकथं वल ? थौंकन्हयू नेवा:त नं मेमेगु आदिबासि जनजाति थें हे छगू हे नश्ल व छगू जात विशेषयू गुकथं ला: वन धैगु न्ह्यस: ब्वलनाच्चंगु दु ।

तातुना

थुगु च्वसुया मू तातुना धैगु हे नेवा: छगू जात विशेष मखु, नेवा: राष्ट्रवाचक खँव: ख: । सनातन हिन्दू ब्राम्हणवादीया प्रभावयू लाना: नेवा: दुने जातीय छुवाछुतया भावना ब्वलंगु ख: । थ्व धैगु दक्षिण भारतं नेपा: वया: च्वं:पिं मनूतयूगु प्रभाव अप्व: जुइवं जूवंगु ख: । उकिया लागि नेवा:तयूसं यानावयाच्चंगु सांस्कृतिक अभ्यासपाखें क्व:छीगु कुत: थुकी जूगु दु ।

विधि

थुगु अध्ययनया लागि सामग्री मुंकेत पुस्तकालय स्रोतयात छ्यलात:गु दु । सफुती च्वयात:गु नेपाल खँव:या प्रारम्भिक अवस्था, अभिलेखयू नेपाल खँव:नापं नेवा: नेपालया विशेषण ख: धैगु क्यनेत थुगु स्रोत ब: कयात:गु दु । प्राथमिक स्रोतया लागि नेवा:तयूसं नालावयाच्चंगु सांस्कृतिक अभ्यास, गुकी सनातन हिन्दू वर्ण व्यवस्था त्वाक ज्यानाच्चंगु मद्दु, जातीय भेदभावरहित संस्कृतिया उदाहरण बीत संस्कृतिनाप परिचित स्थानीय मनूतयूत न्येकने याना: नेवा: राष्ट्र ख: वर्ण व्यवस्था नाला: व:पिं मखु, जब सनातन हिन्दूतयूगु प्रभाव लात वयालिपा नेवा: मेमेगु छगू हे नश्लपाखें दुपिं थें च्वंक जात उपजातयू ला:वंगु जक ख: धैगु क्यनेगु कुत: जूगु दु । गुणात्मक प्रकृतिया थुगु अध्ययनया लागि विश्लेषण विधियात छ्य:गु दु ।

सैद्धान्तिक अवधारणा

छुं नं छगू पुच: वा समुदाय गुज्व:गु ख: धैगु स्वयूगु दापु संस्कृति नं ख: । संस्कृति सभ्यताया चिं ख: । संस्कृति मानव आवश्यकताकथं निर्माण जुया: छगू पुस्तां मेगु पुस्तायू ता: ईतक हस्तान्तरण जुयाच्चनी । मनूया पुस्ता मदया वनी, तर पुस्तां त्व:तावंगु संस्कृति ल्यनाच्चनीगुलिं संस्कृतिदुने पूर्खाया आर्थिक, सामाजिक, जीवनशैली खनेदयाच्चनी । थुज्व:गु संस्कृतिया आधारकथं नेवा: समुदायया न्हापाया सामाजिक संगठन गथे दु धैगु मालेगु कुत: जुइ । सांस्कृतिक सिद्धान्त दुने पर्यावरण, संरचना, स्वास्थ्य, सरसफाई, आर्थिक, वर्गीय, लैंगिक, श्रम आदि थीथी सिद्धान्त दैगु जूसां समग्ररूपं थुगु च्वसुइ सांस्कृतिक संरचनात्मक सिद्धान्तयात छ्यला: नेवा: राष्ट्रया पर्याय ख:, सनातन हिन्दूवादीया प्रभाव लायून्ह्य: जातीयभेद छुवाछुतया भेद मद्दु धका: क्यनेगु ख: ।

विश्लेषण

छुं नं छगू देयू जुइत भूमिजक दयां मगा:, राज्य न्ह्याकेत जनशक्ति नं मा: । ब्यापार, व्यवसाय, कला, सीप, उद्योग, कलकारखाना फुक्क संचालन याइपिं दक्ष मनूतनापं सामाजिक सुसंगठनया लागि राज्य व्यवस्था

दुने राज्यया विभिन्न प्रशासनिक अंग पूर्ण जुल कि छगू राज्य जुइ । थुज्वःगु संयन्त्रया ब्यवस्था नेपालमण्डल दुने जुयाच्चंगु दु । थ्व फुक्क नेवाः पुचलय् दु । अमात्य, बैद्य, जोशी, कायस्थ, श्रेष्ठ, ज्यापु, पुं, त्वंकःमि, सिँकःमि, तम्बः, कसाः, कुमाः, लुँकःमि, तिपे आदि देय्यात माःपिं कलाकर्मित फुक्क नेवाः दुने हे दु । धर्मकथं शैव, बौद्ध नेवाःत दु । पृथ्वीनारायण शाहसिबेन्त्यः बौद्ध, शैव, मुस्लिम व क्रिश्चियन नेवाःत दु । आर्य, मंगोल द्रविड फुक्क नेवाःत दु । इलय्ब्यलय् नेपालमण्डल वयाः च्वं वःपिं फुक्क हे नेवाःत खः (श्रेष्ठ, सन् २००२, पृ. २०) । नेवाःत दुने भा, मिश्र, सुबेदी, राजोपाध्याय दु । उकिं नेवाः जातीय पुचः मखु । इतिहासकार डिल्लीरमण रेग्मी नं 'नेवाः राष्ट्र खः' धाःगु दु । थथे राष्ट्रया पर्याय नेवाः धैगु स्पष्ट जुइक नं नेवाःया अर्थ संकुचन जुयाः मेमेगु आदिवासी जनजातिया छगू जातिकथं नेवाःयात ब्यवहार यानावयाच्चंगु दु । नेपालमण्डल वा नेपाल देसपाखें विकास जूगु भाषा नेपालभाषायात नेवारभाषा वा नेवारी भाषाकथं कायगु, नेपालमण्डल वा नेपाल देय्या नामं न्ह्यावंगु सम्बतयात नेपालसम्बतकथं मकाःसे नेवारी सम्बतकथं कायगु, नेपाललिपियात नेवारीलिपि धायगु ब्यवहारय् खनेदयाच्चंगु दु ।

ऐनया व्यवस्था

नेपालय् जयस्थिति मल्लं शासन याय्सिवें न्हयः नेवाः समाजय् बौद्धतयगु प्रभाव व बंगालया सुल्तान समसुद्दिनपाखें छिन्निभिन्न जुयाच्चंगु जातीप्रथायात जयस्थिति मल्लया राज्य शक्तिया बलं सनातन हिन्दूधर्मयात थः मन्त्री जयन्तया गुहालि कयाः न्याम्ह कट्टर ब्राम्हण कीर्तिनाथ उपाध्याय, मैथली ब्राम्हण रघुनाथ भा, रामनाथ भा, दक्षिण भारतया ब्राम्हण श्रीनाथ भट्ट, मदिनाथ भट्टया छगू समिति नीस्वनाः बौद्धतयगु अभिवृद्धि लोप जुयावंगु सनातन हिन्दूधर्मया पुनरुत्थान यात (बुढाथोकी, विसं. २०३९, पृ. घ) । इमिगु हे गुहाली कयाः नेपालय् जयस्थिति मल्लया सुधार धकाः मानव न्यायशास्त्र (नारद संहिता) च्वल । गुकिं यानाः नेपाःया बासिन्दा नेवाःतयूत नं प्यंगू वर्णकथं ब्वथल । वर्ण ब्यवस्थाकथं ब्राम्हणतयूसं याइगु ज्या गुभाजुतयूत, क्षेत्रीया ज्या अमात्य, प्रधान, श्रेष्ठतयूत वैश्यया ज्या ज्यापुतयूत शुद्रया ज्या नाय्, प्वःतयूत धकाः ब्वथलेगु ज्या जुल । थ्व हे कथं छु जातं छु ज्या यायगु, थः पूर्खा यानाच्चंगु ज्या नालेमाःगु, मयात धाःसा दण्ड सजायया ब्यवस्था जुल । संस्कारया ज्याय् सु-छु जातं ब्वति कायगु धैगु कानुनकथं हे ब्यवस्था जुल । गुकिंयानाः नेवाः दुने नं जातीय वर्ण ब्यवस्था नापं थीत्यःमत्यः लः चले जूमजूपिं ब्वथला बिल । थःगु जातं याःगु ज्या थः सन्ततिं नं याय्माःगु, मयात धाःसा दण्ड सजायया ब्यवस्था जुइवं वंशजकथं जात जुल । क्वय्या जात न्ह्याबलें क्वय्, च्वय्या जात न्ह्याबलें च्वय् हे लाइगु जुल । गुकिं यानाः बल्लाक हे नेवाः दुने वर्ण वा वर्गीय भेदभाव, छुवाछुटया भेदभाव ब्वलन । थुकिया अर्थ जयस्थिति मल्लसिबेन्त्यः जातपात हे मदुगु मखु । नेपालय् जात व वर्ण प्रथा सुपुष्पदेवया इर्लनिसें हे दु । सुपुष्पदेवया पालय् ब्राम्हण, क्षेत्री, वैश्य, शुद्र यानाः प्यंगू वर्ण दु । वसन्तदेवया पालय् प्यंगू वर्णनापं किराँती, लिच्छवी, मल्ल, शाक्य, कोली, वृज्जिक, आभीर, गुप्त, गोपाली, महीषपाल, वर्मा, श्रेष्ठ, ब्राम्हण, बन्जाः, किसान, पोडे (दुम), च्यामखलः (दुसाद), कुम्हाल, धोबी आदि भिँच्यागू जातया नां दय्धुंकल । तर थ्व वंशजया आधारकथं मजुसे ज्याया आधारं जुइमाः धैगु अनुमान याय्फु ।

जयस्थिति मल्ल मद्गु २२३ दै लिपा यलय सिद्धिनरसिंह मल्लं शासन यात । उगु इलय जयस्थिति मल्लया ऐनय् छुंछुं हिलाः सिद्धिनरसिंह मल्लं संशोधित ऐन पिकाःगु दु । उकी ईकथं छुंछुं थपघट याःगु दु (वज्राचार्य, विसं. २०५६, पृ. १) । गोर्खाय् रामशाहं नं धर्मशास्त्रकथं न्यायया व्यवस्था याःगु दु । महिन्द्रमल्लं नं याःगु दु । थ्व फुक्क धर्मशास्त्रया आधारय् याःगु खः । रणबहादुर शाहया पालय् नं 'भाउजु स्याहार्ने' धैगु चलन दु । चारवर्ष ३६ जातया आधारय् हे लालमोहर तयाः कानुन दय्कातःगु खः । कोतपर्वधुंकाः धर्मशास्त्र व लालमोहरया जक कानुन मगानां सुरेन्द्र महाराजया हुकुम कयाः जंगबहादुर राणां दकले न्हापां लिखितरूपं १९१० या मुलुकी ऐन पिथना पौष ७ निसं लागु यात (श्री ५को सरकार कानुन तथा न्याय मन्त्रालय, विसं. २०२२, पृ. ४, ५) । थ्व कानुनय् नेवाः जात दुने तागाधारी, मासिन्या, नमासिन्या थुज्वःगु छुंछुं जातया बारे न्ह्यथनातःगु दु । १९१०य् च्वःगु मुलुकी ऐन विसं. १९८३, १९८७ व विसं. १९९३य् संशोधन जूगु व विसं. २००५तकया संशोधन तयाः वि.सं. २००९ सालय् संशोधन सफू पिथनेगु ज्या जुल । उगु संशोधित मुलुकी ऐनय् पौ ७५ निसं ८२ तक नेवार जातको ऐन धकाः नेवाःतय्गु जक ऐनया बारे न्ह्यथनातःगु दु । गुकी ४८ बुँदाय् 'नेवाः जात' न्ह्यथनातःगु दु । गुकिं यानाः नेवाः राष्ट्रपाखें लिक्नुनां जातय् क्वकाय् बः जुल । थौं वयाः नेवाः आदिबासी जनजातित थें १२५ दुनेया छगू जातय् हिल । तर थौंतक ल्यनाच्चंगु नेवाः संस्कृतिपाखें थीत्यःथीमत्यः धैगु लिपा हिन्दूतय् प्रभावय् लानाः विकास जूगु खः धैगु सीदु । थुकियात संस्कृतिया आधारकथं सीकाः काय्फै ।

जातिभेद खनेमद्गु संस्कृति

नेवाः संस्कृति नेवाःया म्हसीका खः । नेवाः संस्कृति सभ्यताया चिं खः । संस्कृति आवश्यकताकथं मनुतय्सं दय्कीगु मानव निर्मित मंकाः ज्या खः । थुज्वःगु संस्कृति नेवाः चेतनाया उपज सृजना जूगु खः । गुलिं संस्कृति पुस्ता हस्तान्तरण जुयाः ल्यनाच्चनसा गुलिं संस्कृति तनावन । न्हूगु निर्माण जुल । ल्यनाच्चंगु संस्कृति मध्ये नं गुलिं संस्कृती मूल हे सी मदय्क ह्युपाः वल । अथेखःसां छुं छुं संस्कृति न्हापांनिसं आःतक नं ल्यनाच्चंगु दु । गुगु संस्कृतिया अध्ययन याय्बले नेवाःतय्के जातीयभेद व छुवाछुतया छुं भेद मदु । दक्व जातजाति ज्याया आधारय् मंकाःरूपं ज्या पूर्वकेत नीस्वनातःगु आभाष जुइ । मनु फुक्क छगू हे कथं जन्म जुइगु खः, उकिं भेदभाव याय्माःगु आवश्यकता मदु धैगु सन्देश नापं सामाजिक ज्या याय्गु लागि जक जातकथं व्यवहार जुयाच्चंगु खः धैगु क्यं ।

नेवाःतय् छुंछुं मातृका वा भैरबया जात्राय् प्वः, जोगीयात थकाली यानाः उगु जात्राय् ब्वति कयाच्चापिं वा ब्वति काइपिं दक्व नापंच्वनाः, थकाली यानाः भूवः छुनाः भव्य नय्गु चलन दु । थुगु चलन छुं दै न्ह्यःतक किपूया जात्राय् खनेदु ।^१ किपूया जात्राय् खलः, गुथि नीस्वनातःगु दु । सामान्यतः छगू जातकथं गुथि दय्कातःगु दैसा थुगु खलः गुथी महर्जन, श्रेष्ठ, प्रधान नापं मेमेगु जातयापिं नं छथाय् च्वनाः गुथि दय्कातःगु दु । ततःधंगु देय्पूया जात्राय् दक्व जातपिन्त ब्वति काय्काः छगूछगू ज्या बियाः पूर्वकेगु यातातःगु दै । थुमि दथुइ समन्वय व भव्य नय्गु नं यानातःगु दै । थुज्वःगु गुथि किपूया बाघभैरब जात्राय् नं खनेदु । अथे हे यँया पचली भैरबया जात्राय् नं दक्व नेवाः जातजाति ब्वति कयाच्चंगु दु । थ्व सम्बन्धय् भैरबया निम्ह कलाः ज्यापुनी व नै दुगु व नैपाखें भैरबया जन्म जुल । थ्व खँ क्यनेगु लागि पचली भैरबया जात्राबले ज्यापु भैरब जुयाः नाय् (कसाई)तय्सं

२. बेतीमाया महर्जन, वर्ष ७७, कीर्तिप'र न.पा. १० नाप सहलह, २०८२ कार्तिक २५ गते ।

गणेशयात ब्वनाहयाः अबु नापलाकेगु धकाः हयगु चलन दु (जोशी, २०७०, पृ. ६८५, ६८६) । भैरवपाखें हे नै कलाः तयज्यू धैगु जातीय भेद मदु, जातीय समानता दु । थीत्यःथीमत्यःया भावना नेवाःतयूके मदु धैगुया दसि खः । थुकिया दसुकथं बुंगद्यःया जात्राय कौलमार्गी नाथ सम्प्रदायं लगनखेलय् रथ थ्यनीबले मेय् बलि बियाः पूजा याइगु चलन दु । मत्स्येन्द्रनाथयात कौल दुनेया नाथ सम्प्रदायकथं कायगु याइ (जोशी, विसं. २०७०, पृ. ६७८) । कौल सम्प्रदायय् दुने जातभात छुवाछुट, तःधंचीधं छुंकथया नं असमानता व भेदभाव दैमखु । थुगु हे दर्शन नालाः नेवाःतयूंसं रथजात्रा न्ह्याकाच्चंगुलिं नं तत्कालीन इलय् नेवाःदुने भेदभाव मदु धैगु कयं ।

नेवाःतयूंसं यानाच्चंगु संस्कार मध्ये मचा लःल्हायगु संस्कार नं दु । परिवारय् मचात मम्वात धाःसा उज्वःगु परिवारय् मचा बुइबले क्वजात धकाः समाजय् लः चले मजू धकाः ब्यवहार यानातःपिन्त मचा बुइवं मचा लःल्हानाः इमिके ध्यबा पुलाः न्यानाकायगु चलन दु । उगु अवस्थाय् गुम्हेसित लःल्हाना बियागु खः उगु हे जातया नां तयगु नं यानाच्चंगु खनेदु । किपू नपा वडा नं १० जोशीननि त्वालय् छगू हे परिवारय् छम्ह नाय् व छम्ह प्वःयात लःल्हाना तःगुलिं नाय्चा व प्वःचा नां जुयाच्चंगु दु (वज्राचार्य, विसं. २०७९, पृ. १२) । जातीय ब्यवस्था धुंकाः थीत्यःमत्यः धैगु ब्यवस्थाया कारणं समाजय् क्वह्यंक ब्यवहार याइगु जूसां थःत माःगु इलय् उगु हे जातयात समान यानाः मचा लःल्हानातःगु दु । उम्ह लःल्हानाः काःम्ह मनूयात मां, बा धकाः सःतेगु व मां अबुया रुपय् नालाः छुं नं संस्कृति व संस्कारया ज्याय् भवय् सःताः सम्मानपूर्वक नकेगु याइ । जातीय ब्यवस्था दःसां थीत्यःमत्यःया ब्यवस्था मदु धैगु थुकिं कयं । थौंकन्हय् हे नं मचा बुयाः प्यन्हु दुखुन्हु मचाबू ब्यंकेत मचायाके दुगु पि ध्यनेत पिछिनी वइ । इमिसं पि ध्यनेधुंकाः पिचाय् तयाः पि वान्छेया वय्धुंकाः मचायात दकलेन्हापां लः त्वंकेगु याइ ।^३ लः चले मजू धाःपिन्सं दकले न्हापां लः त्वंकेगु धैगु उगु जातयात थौंकन्हय्या दृष्टिं समान थाय् बियातःगु नं खःसा न्हापा थुकिं छुवाछुटया अवधारणा नेवाःतयूके मदु धैगुया चिं खः ।

अथे हे नेवाः समाजय् सुयां मचा मदयाः मेपिंपाखें मचा काय्माःसा वा लँय् वांछ्वयातःम्ह पि हे कुतुं वय्मलाःम्ह मचा जूसा उम्ह मचायात ब्यंकाः दक्व संस्कारया ज्या यात कि थःम्हं बुइकाम्ह मखुसां थःगु हे जातया थर बीगु चलन दु ।^४ मनूत जन्म जुइबले सुं नं थीत्यःमत्यः जुइमखु, छुं नं जात दैमखु । जब वैत शुद्धिकरण यानाः संस्कार बी । उम्ह मचायात छु संस्कार सुनां बी उम्ह मचा व हे संस्कारकथं तःधी जुइ । जन्म ब्यूम्हसिबें नं कर्म ब्यूम्ह तःधं वा महान धैगु थुगु ब्यवहारं कयं । थुज्वःगु संस्कृतिपाखें नं नेवाः समुदाय हिया नातासिबें आत्माया नाता तःधं धैगु कयं ।

चैत्रशुक्ल पुन्हिंखुन्हु कमलादी गणेद्यःया १२ म्ह पाःलाः जानाः म्हाःजा ज्वरे यानाः न्ह्यथुखुन्हु द्यः गुगु लँपु हःगु खः व हे लँपु जुयाः तःखःगु धिमे थानाः कमलादी गणेद्यःया थाय् म्हाःजा हइ । अन न्याम्ह थाकुलि च्वनाः मोहनी स्वनाः गणेद्यः पूजा याइ । थ्व धुंकाः इही मयाःपिं मिसामस्त व कय्तापुजा मयापिं मिजंमस्तयूत कुसालप्ते तयाः म्हाःजा नकी । म्हाःजा, माय्कँ, खय्पीचय्पी, वः, कलंचा, मुस्या, पालु भुते, कःसू पःमाय्, सकि, गुनुचा, चिम्हुकं, फसि, कःताथ्वँ व फाया ला तयाः नकी । थ्व नकल कि मचातयूत त्वचं कइमखु, कै

३. छोरीमैया वज्राचार्य, वर्ष ७०, कीर्तिपुर नपा १०, नाप सहलह, २०८२ कार्तिक २४ गते ।

४. वहे ।

वइमखु धका: विश्वास यानातःगु दु (श्रेष्ठ, नेसं. ११४५) । थुगु इलय् थीत्यःमत्यः जात, नय्ज्यूमज्यू नसा छुं हे ल्याः मतःसे नकी । थुगु इलय् सामान्यतः च्वय्या जातपिन्सं नय्मज्यू धयातःगु फाया ला तयाः नकेगु याइ ।

नेवाःतय्गु थौकन्हय्या संस्कृती बौद्ध, शैव, शाक्त, वैष्णवया प्रभाव लानाच्चंगु दु । थुकियात लिपा बौद्ध व हिन्दू धाय्गु यात । तर हिन्दू धाःसां नं वैदिक हिन्दूसिबे नं पाःगु शाक्त सम्प्रदायया वाममार्ग धकाः थुपिं पंचमकारयात साधनाकथं काइपिं, गुलिसिनं थ्वैत अघोरी सम्प्रदाय नं धाइ (प्रभात, विसं. २०७४, पृ. ११४) । थुमिसं नं जात, थीत्यःमत्यः, तःधं चीधं भेदभाव याइमखु । दक्क जात जक मखु मिसा मिजं, लुं, ली दक्कयात छू हे खंकीपिं कौलाचार न्हय्गू आचार मध्ये छू खः । वेदाचार, वैष्णवाचार, शैवाचार, दक्षिणाचार, वामाचार, सिद्धान्ताचार व कौलाचार खः । थुकिया प्रभावकथं कनफट्टा योगीपिन्सं बुंगद्यःया थाय् पूजा यानाच्चंगु दु । थुम्ह द्यःयात कौलमार्गीया द्यःया रुपय् नं काय्गु याः (जोशी, विसं. २०७०, पृ. २२२, २२३) । अथे हे बौद्ध सम्प्रदायनाप स्वापू दुपिं भिक्षुभिक्षुणी व लिपा गृहस्थी जीवन हंपिन्सं नं जात व थीत्यःमत्यः धैगु भावना तैमखु । नेवाः जात्राया यक्व बाखंत द्यःपिन्सं क्वजात कलाःतःगुनाप स्वापू दु । क्वजातपिं पाःच्चनाच्चंगु थासय् द्यःया प्रसाद जूसा नय्ज्यूगु दसित नं यक्व दु ।

लिखें

नेवाः राष्ट्रया पर्याय खँवः खः । नेपाल देया बासिन्दा हे नेवाः खः । उकिं नेपालपाखें शुरु जुगुयात नेपाल देय् वा राष्ट्रया रुप बीमाः । राष्ट्र जुइत माःगु आवश्यकता फुक्क नेवाःतय्के दु । उकिं नेपालसम्बत, नेपालभाषा, नेपाललिपिकथं हे अभिलेखीकरण जुइमाः, अर्थ संकुचन यानाः नेवारीलिपि, नेवारीभाषा, नेवारीसम्बत धकाः जातीयकथं हेयकथंया ब्यवहार अन्त जुइमाः । नेपाःया आदिबासी भूमिपुत्र नेपालदेय् बासिन्दा नेवाः जातीय समुदाय, छू हे नश्ल, जातीयभेद, छुवाछुटया भेद व वर्ण ब्यवस्थाय् विश्वास याइपिं मखु । थ्व धैगु जयस्थिति मल्ल दुहाँ वयाः न्याम्ह ब्राम्हणापिं हयाः मनुस्मृति वा सनातन हिन्दू वर्ण ब्यवस्थया लिधँसाय् सामाजिक सुधारया नामय् मानव न्यायशास्त्र च्वकाः ब्यवहार याय्धुंकाः नेवाः दुने बल्लाक वर्ण ब्यवस्था लागू जुल । थुकियात जबर्जस्त लागु याय्त राणा इलय् नेवार जातको ऐन ब्यवस्था यात । थुकी नेवार छू जातय् ब्वथलेगु व इमिगु लागि ब्यागलं कानून दय्कल । थुकिं यानाः नेवाः राष्ट्रवाचक खँवः बांलाक सीदय्क जातय् यंकेगु ज्या जुल । देय्वाचक खँवः नेवाःया अर्थ चीधं जुयाः १२५ जनजाति भाषाभाषीया छू पुचलय् लिक्नुावन । नेवाः दुने नं थीत्यःमत्यःया जातीय भावना तःधंक ब्वलन । वास्तवय् नेवाः दुने वर्ण ब्यवस्था व छुवाछुटया भावना सनातन हिन्दू धर्मया प्रभाव लाय्धुंकाः जक ब्वलंगु खः । नेवाःतय्सं यानाच्चंगु मचा लःल्हाय्गु, महःजा नकेगु, जोगीचक्र नकेगु, थुज्वःगु खँ नेवाःतय्सं न्ह्याकाच्चंगु थौकन्हय्या छुंछुं संस्कृतिपाखें स्पष्ट जुयाच्चंगु दु ।

लिधँसा

जोशी, हरिराम. (विसं. २०७०). प्रदीप अभिनव संस्कृति विश्वकोष. वर्कर्स पब्लिकेसन्स ।

बुढाथोकि, चन्द्रविक्रम. (विसं. २०३९). जयस्थिति मल्लको सुधार. साभा प्रकाशन ।

मल्ल, कमल प्रकाश. (विसं. २०३७). “नेपाल खँवःया ब्युत्पत्ति: छपुलु”, नेपालभाषा पत्रिका. २६(१), पृ.१-१४ ।

मल्ल, के. सुन्दर. (सन् २००२). “नेवारको पहिचान”, चाँप र गुराँस. चाँप गुराँस प्रकाशन, पौ. २-१७ ।

लेभी, सिल्भा. (ईसं. २००५). नेपाल हिन्दू अधिराज्यको इतिहास, पहिलो खण्ड, डिल्लीराज उप्रेती (अनु.). हिमाल किताब ।

वज्राचार्य, चन्द्रमान. (नेसं. ११३८). “नेवा: समुदाय-छूट दृष्टि”, हलिं नेवा: वल्ड नेवा: अर्गनाइजेशन, पौ.१३-१६ ।

वज्राचार्य, धनवज्र. (विसं. २०५३). लिच्छविकालका अभिलेख (दो.सं.). नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र ।

वज्राचार्य, भद्ररत्न. (विसं. २०५६). “सिद्धिनरसिंह मल्लले बाँधेको स्थिति”, कलश इतिहास र संस्कृति प्रधान मासिक. १(२), पृ. १-४ ।

वज्राचार्य, वज्रमुनि. (विसं. २०७९). “नेवार समाजमा बच्चा हस्तान्तरण प्रथा”, बाल विकास स्मारिका २०७९, २१(३७), पृ. ११-१५ ।

प्रभात, विष्णु. (विसं. २०७४). प्रज्ञा संस्कृति कोश. नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

श्रेष्ठ, रविन. (नेसं. ११४५). “जमःमि ज्यापु”, नेपालभाषा. ४(२,३), पृ.८१-८९ ।

श्रेष्ठ, माणिकलाल, (सन् २००२), “नेवार जातिको स्वरूपबारे केही”, चाँप र गुराँस. चाँप गुराँस प्रकाशन, पौ. १९-२४ ।

श्री ५ को सरकार कानून तथा न्याय मन्त्रालय. (विसं. २०२२). श्री ५ सुरेन्द्रबिक्रम शाहदेवका शासनकालमा बनेका मुलुकी ऐन. कानून किताब ब्यवस्था समिति ।